

Koldingbibliotekernes analysemodel

til læsekredse
og andre litteraturinteresserede

Analysemodel

Når man læser og diskuterer tekster sammen med andre, er det vigtigt at begrunde det, man analyserer og fortolker med eksempler fra teksten. Det er nemmere at diskutere forskellige opfattelser, når man ser på konkrete eksempler. Det er vigtigt at huske, at vi alle har forskellige forudsætninger og erfaringer. Derfor kan den samme tekst tale til to læsere på forskellige måder. Ved at henvise til teksteksempler kan man bedre forklare, hvorfor teksten taler til én på en bestemt måde.

Der findes mange analyseredskaber – og mange mulige vinkler at lægge på sin analyse. Det vigtigste må være at tage udgangspunkt i den konkrete tekst. Én vinkel kan være interessant til én bog, men uinteressant til en anden. Men hvordan finder man så ud af, hvad der er væsentligt i en bog, og hvad der er uvæsentligt? Det afhænger meget af typen af bøger og evt. den periode, bogen er skrevet i.

I sin bog *Ind i teksten* skriver Jørgen Aabenhus, at man skal prøve at stille spørgsmål som: "Hvorfor valgte forfatteren mon lige netop denne genre? Hvad er det for en speciel sprog tone den tekst har? Hvorfor springer kompositionen i tid? Hvad gør alle de metaforer ved teksten?" Det er svar på den type spørgsmål, der får os "om bagved", og vi får tænkt over, hvilken betydning de forskellige valg, forfatteren foretager sig, har for læseoplevelsen. Og det er jo netop læseoplevelsen, der er det vigtigste, og ikke kun at få gjort rede for stilistiske virkemidler.

Jeg vil i det følgende opstille en række emner, det kan være gavnligt at komme omkring for at få teksten lukket op. Listen er ikke komplet, ligesom nogle emner uden problemer kan undlades til visse bøger. Læs bogen og mærk efter, hvad I har lyst til at gå i dybden med.

God fornøjelse med litteraturen!

med venlig hilsen
cand.mag. Ellen Ravn Bertelsen

Oversigt over modellen

Til et læsekredsmøde kan man ikke nå i dybden med alt i en bog. Når I har læst bogen, har I sikkert en god fornemmelse af, hvad der kan være relevant at arbejde videre med. Vælg et par punkter fra analysemodellen ud, som I kan fokusere på. Her får I et overblik over nogle analyseemner. Ønsker I at vide mere, kan I læse videre på de følgende sider.

1. Præsentation af bogen og forfatteren

For at komme godt i gang med analysearbejdet er det et godt udgangspunkt at lave en kort præsentation af bogen og forfatteren. Dette kan man bruge som udgangspunkt i den efterfølgende uddybende analyse. I kan fx tale om følgende emner:

- Udgivelsesår
- Genre og historisk periode *læs mere side 6*
- Resumé af bogen
- Kender I andet af forfatteren?

2. Komposition og forløb

En analyse af komposition og forløb er særlig relevant ved romaner og noveller. I kan bl.a. bruge følgende redskaber til at tale om bogens komposition og forløb:

- Fortalt tid og fortælletid *læs mere side 7*
- Fortællingens faser *læs mere side 7*
- Aktantmodellen *læs mere side 8*
- Berettermodellen *læs mere side 9*

3. Fortæller og synsvinkel

En analyse af synsvinkel og fortæller giver os informationer om, hvordan personer, miljø og begivenheder er skildret på. Hvis synsvinklen og fortælleren ikke ændrer sig undervejs i teksten, er det nok ikke så relevant at analysere yderligere på det. Men hvis der sker ændringer i synsvinklen eller fortælleren, giver det en masse interessant information.

- Fortæller og synsvinkel *læs mere side 10*
- Upålidelig fortæller *læs mere side 12*

4. Personer

Udover at bestemme, hvem der er hovedpersoner og bipersoner i en fortælling, er det ofte interessant at sætte lidt flere ord på deres personlighed. Det kan hjælpe med til at forstå deres handlinger og motiver.

- Personkarakteristik *læs mere side 13*
- Psykologisk personkarakteristik *læs mere side 14*

5. Tema

Det er spændende at diskutere tekstens tema. Temaet er bygget op som en modsætning mellem noget, der i bogen vurderes positivt og noget, der vurderes negativt.

- Tema *læs mere side 14*

Nogle uddybende punkter

Genre og historisk periode

Når man starter på en bog, indgås der ofte en kontrakt mellem bogen og læseren. Står der fx roman, krimi eller biografi på forsiden, har man som læser nogle forventninger til bogens indhold. Det er ikke så interessant for analysen blot at konstatere, om bogen tilhører den ene eller den anden genre. Derimod er det spændende at se, hvordan bogen forholder sig til sin genre. Lever den op til de forventninger, læseren har? Har forfatteren forsøgt at lave en krimi, men glemt plottet?

Mange forfattere bryder bevidst med genrerne. Et eksempel herpå er Merete Pryds Helle, der kombinerer en fiktiv historisk roman med historiske faktuelle data og et nutidsdrama i sin bog *Hej Menneske*.

En forfatter som Lars Frost går mere drastisk til værks og "opfinder" genrer til sine bøger. *Smukke biler efter krigen* fik betegnelsen knaldroman, mens *Ubevidst Rødgang* blev kaldt en ingeniørroman.

Legen med genreforventninger er imidlertid slet ikke ny. Steen Steensen Blicher skabte forventninger hos sine læsere om en sandfærdig beretning, da han udgav *Brudstykker af en landsbydegns dagbog* i 1824, men det hele viste sig at være fiktion.

Form og indhold har indflydelse på hinanden, og genrer kan undertiden være en vigtig kilde til at analysere det livssyn, der ligger bag fremstillingen. Fx afspejler udviklingsromanen en bestemt forestilling om individets skabelse gennem et forløb. I modsætning hertil afspejler fragmenterede tekster en opfattelse af, at livet ikke kan beskrives som et sammenhængende, logisk forløb.

I forbindelse med genreanalysen kan man også undersøge den historiske periode, bogen er skrevet i. Kender I andre bøger fra samme periode, og har de kendetegn tilfælles med jeres bog?

Fortalt tid og fortælle tid

Når man skal tale om tekstens gengivelse af en række begivenheder, skelner man mellem fortalt tid og fortælle tid. Fortalt tid er den kronologiske periode, hvor begivenhederne finder sted. Men det er sjældent, at begivenhederne præsenteres i denne rækkefølge. Ofte springes der i tid, og teksten komponeres på en speciel måde, så der skabes et drive i fortællingen. Dette er fortælle tiden. Måske foregår handlingen kun på en enkelt dag i hovedpersonens liv, men den fortalte tid kan alligevel godt strække sig helt tilbage til barndommen gennem gengivelse af en scene fra fortiden eller fremtiden. Det kaldes flashback eller flashforward. Det hedder ikke flashback, hvis en person blot tænker tilbage på en tidligere begivenhed.

Et andet redskab til at komponere fortælle tiden er at lade historien begynde midt i en handling, der allerede er i gang. Det kaldes in medias res. Hvad der er sket forud, må man enten gætte sig til eller blive præsenteret for senere i teksten.

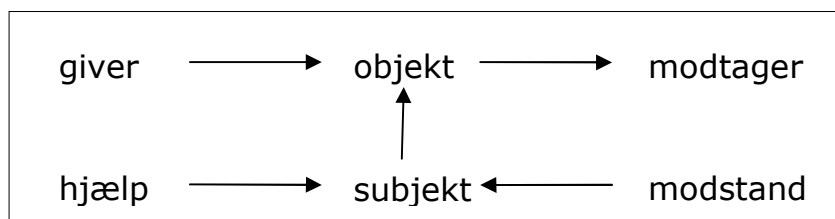
Fortællingens faser

De fleste fortællinger er bygget op i faser. Især hvis der er tale om klassiske emner som kærlighedsfortællinger eller kriminalhistorier. Ofte kan fortællingerne deles op i tre overordnede faser: præsentation, begivenhed (konflikt) og løsning. Faserne kan også beskrives som orden – uorden – ny orden. Der er imidlertid mange tekster, der starter med at præsentere konflikten, men man kan alligevel ofte forudsætte, at der har været en forudgående orden.

Især noveller er bygget op omkring én begivenhed, og handlingen følger ofte ovenstående model. Romaner kan derimod have flere sidespor.

Aktantmodellen

Nogle fortællinger benytter andre modeller til at bygge historierne op med. Aktantmodellen bliver ofte brugt i eventyr, men kan sagtens findes i andre fortællinger også. Modellen går ud på, at der findes personer eller ting i historien, der udfylder en bestemt rolle. Modellen opstilles således:

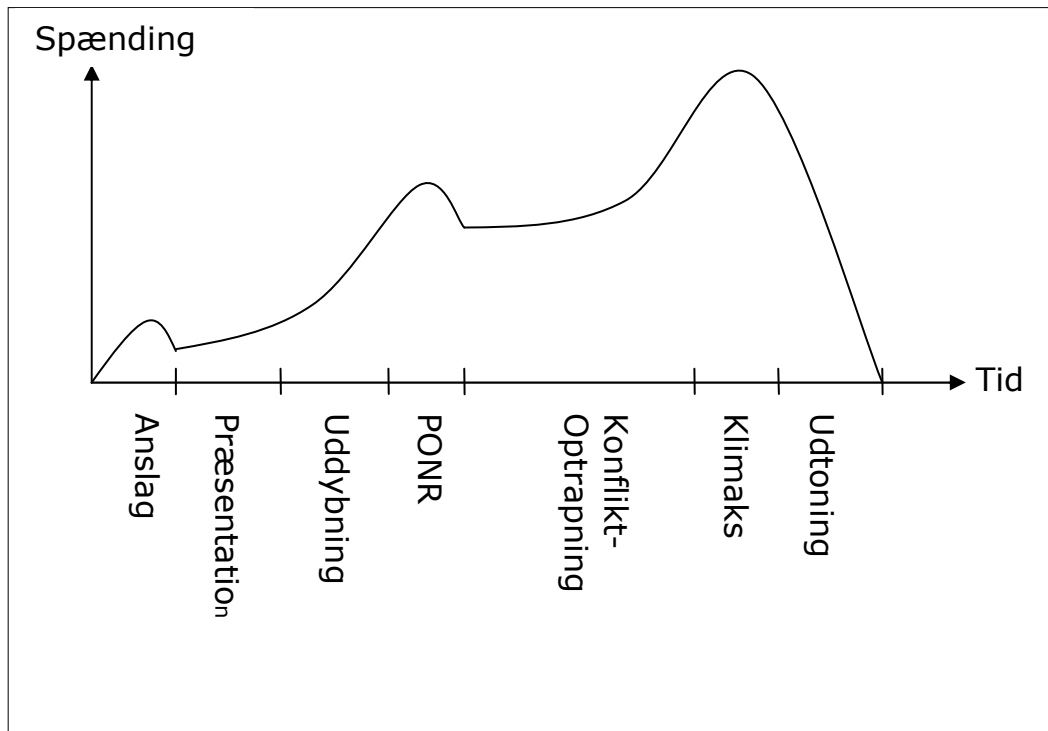

Den vigtigste aktant er subjektet (ofte hovedpersonen), som i en krimi fx kan være en kriminalkommissær. Objektet er det, som subjektet gerne vil opnå, fx løsning af en mordgåde. I den proces kan der være både hjælpere og modstandere, fx den trofaste assistent og den sure kollega, der tabte konkurrencen mod kriminalkommissæren om forfremmelse, og som nu "glemmer" at videregive vigtige informationer til kriminalkommissæren. Giveren kan være det afgørende vidne eller et bevis, der giver helten det afgørende spor til at løse mordgåden. Modtageren kan være subjektet selv, hvis det fx er en personlig fjende, han får fanget. Det kan dog også være hele samfundet, der slipper af med en vaneforbryder, og som derfor er modtager af løsningen af mordgåden.

Berettermodellen

Berettermodellen er en model hentet fra filmens verden. Den beskriver den dramatiske udvikling i historien. Den kan illustreres således:

Anslag: Anslaget slår temaet, stemningen og stilen an.

Præsentation: Vi bliver præsenteret for personer, miljø og konfliktstof.

Uddybning: Personerne, deres indbyrdes forhold og baggrund uddybes.

Point of no return: Vendepunktet, hvorfra der ikke er nogen vej tilbage for hovedpersonen. Nu *skal* konflikten løses.

Konfliktoptrapping: Her sker der en intensivering i fortællingen, og hovedpersonen udfordres og støder på forhindringer.

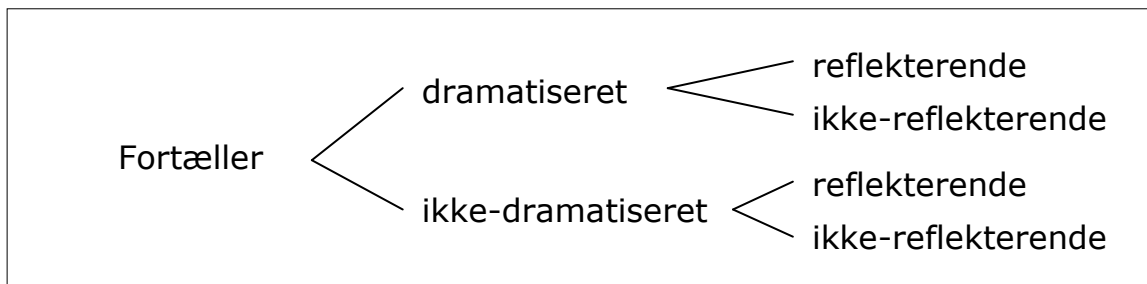
Klimaks: Det afgørende punkt – det endelige opgør – konflikten løses.

Udtoning: Harmonien genoprettes.

Fortæller og synsvinkel

Når vi arbejder med fortælleren, stiller vi spørgsmål som: *hvem* fortæller? og *hvordan* fortælles der?

Jeg foreslår, at I kan bruge nedenstående model til at tale om fortælleren. Den er hentet fra bogen *Om litteraturanalyse* redigeret af Lis Møller.

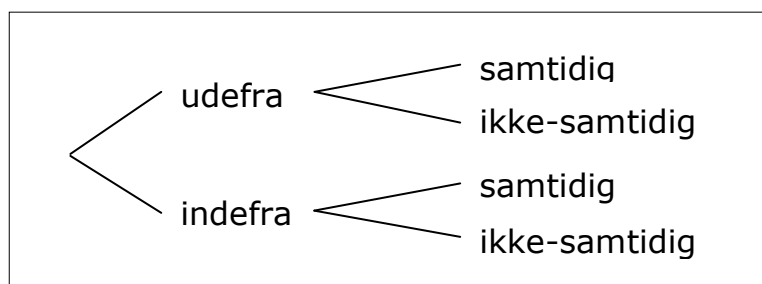

I denne model skelner man mellem, om fortælleren er en del af fortællingen, eller om fortælleren er skjult (dramatiseret/ikke-dramatiseret). Dernæst vurderer man, om fortælleren er reflekterende eller ej.

Denne måde at anskue fortælleren på giver et godt overblik over den funktion, fortælleren har i forhold til det fortalte. Står fortælleren udenfor og beskriver objektivt? Eller er fortælleren en del af historien, og vurderer han løbende handlingen? Og hvilken betydning har det for hans troværdighed? Det giver os som læsere en indsigt i de ting, der er på spil i fortællingen.

Hvor fortælleren er en instans, der beretter, er synsvinklen er en instans, der opfatter. Tilsammen udgør de hele fortællesituationen. I en analyse af synsvinklen stiller vi spørgsmålene: *hvad* ser vi? og *hvorfra* ser vi?

Når vi svarer på de spørgsmål, kan vi enten se på en situation udefra eller indefra, og vi kan være samtidige med situationen, eller vi kan være ikke-samtidige.

Det betyder noget for den mængde af viden, vi kan få del i. Hvis synsvinklen er indefra, bliver vi præsenteret for personers tanker og følelser, som vi ikke ville få kendskab til, hvis vi blot var tilskuere til en begivenhed. Er den derimod udefra, vil der ofte være et større behov for at analysere og fortolke personernes udtalelser og opførsel. Forfatteren Herman Bang gjorde det til en stor kunst at vise personer og begivenheder udefra, men det betyder ikke, at der i hans bøger ikke er mange informationer om personernes liv og følelser. Det kræver bare, at vi læser på en anden måde, end hvis en alvidende fortæller fremlagde det hele for os. Hvis en synsvinkel er ikke-samtidig, kan fortælleren give os oplysninger om, hvad der vil ske i fremtiden. Det kan være en bemærkning, som "den beslutning skulle senere vise sig at være fatal".

Synsvinklen kan indtage tre positioner, alt efter hvor megen viden synsvinklen har i forhold til begivenhederne. Der er tale om:

1. overpersonal position (her vides *mere end* blot begivenhederne)
2. personal position (her ser vi kun *lige så meget som* begivenhederne)
3. begrænset personal position (her ved personen med synsvinklen *mindre end* det, der er muligt)

I arbejdet med fortæller og synsvinkel er det mest interessante imidlertid ikke at redegøre for de ovenstående forhold. Det spændende er at finde ud af, om de valg, forfatteren har foretaget, giver en bestemt betydning for analysen af bogen. Tilføjer det fortællingen et ekstra aspekt? Hvorfor har forfatteren valgt lige præcis den fortæller eller den synsvinkel? Hvorfor lader forfatteren fortælleren eller synsvinklen skifte undervejs?

Upålidelig fortæller

I nogle tekster kan der være tale om en upålidelig fortæller, der giver en forkert fremstilling af historiens begivenheder. Det betyder fx, at fortælleren er selvmodsigende, men det kan også være markeret ved, at andre fortællere fremstiller en begivenhed på en anden måde end hovedfortælleren. Eksempler på upålidelige fortællere ses bl.a. hos Steen Steensen Blicher, men også hos nyere forfattere som Helle Helle og Naja Marie Aidt.

Personkarakteristik

I mange tekster er det mest interessante personerne, deres udvikling eller deres forhold til hinanden. Forfatteren kan fx bruge følgende to metoder til at give os informationer om personerne: *telling* og *showing*. Oversat fra engelsk menes der, at vi får personernes karaktertræk fortalt af en alvidende fortæller, eller at personernes karaktertræk vises gennem fx deres handlinger.

Ved brug af *telling* får man en direkte beskrivelse af personerne. I modsætning hertil kræver *showing* lidt mere af læseren, der selv skal udlede karaktertrækkene gennem en analyse. Vi kan finde informationer om personernes karakter ved at se på:

- handlinger
- sprog (måden personen taler, tænker og skriver på)
- meddelelser (indholdet i det sagte)
- fremtræden (udseende, navngivning og fx kulturel fremtræden)
- andre personers kommentarer til og om personen

Disse ting er umiddelbart aflæselige i teksten, men det er nødvendigt at "afkode" dem, så vi kan begynde at tale om personens karaktertræk. Bliver personen fremstillet som en bestemt personlighedstype? Bliver personen tildelt en særlig rolle? Det kunne fx være som "kapitalisten", "kunstneren", "neurotiker" eller andre? Det er imidlertid ikke alle personer i bøger, der kan defineres som typer.

En person i en bog kan som nævnt også skildres gennem andre personer i bogen. Ovenfor er det nævnt, at en person kan skildres gennem andres kommentarer til og om personen. Men andre kan også være med til at karakterisere en person ved fx at være parallel- eller kontrastpersoner. En persons skrøbelighed kan fx tydeliggøres ved, at der også fortælles om en meget stærk person.

Psykologisk personkarakteristik

Det kan være relevant at lave en psykologisk personkarakteristik af en eller flere personer i en bog. Karakteristikken kan laves på baggrund af personernes ubevidste og bevidste tanker. De ubevidste tanker kan vi fx blive præsenteret for gennem en bevidsthedsstrøm (stream of consciousness). Det er en litterær teknik, der lader bevidstheden strømme i en tilsyneladende tilfældig rækkefølge med de vilkårlige associationer, det medfører. Denne teknik blev især anvendt i den del af litteraturen fra 1890-1930, der havde en stor psykologisk interesse.

Derudover kan fortælleren have adgang til personernes indre, så vi dermed får indsigt i deres tanker og drømme. Det er såkaldte bevidste tanker, men personerne ved muligvis ikke selv, hvad det betyder. Læseren får derimod mulighed for at lave en analyse af tanker, handlinger osv., som samlet giver en indsigt i personernes personlighed.

I fortællingerne kan der også være symboler, der har en psykologisk betydning.

Tema

Når vi skal finde tekstens tema, spørger vi ind til, hvad teksten handler om. *Den grimme ælling* af H.C. Andersen handler ikke blot om ænder og svaner. Den handler også om arv over for miljø, og det viser sig at være arven, der sejrer over miljøet.

Her har jeg illustreret forskellen på motiv og tema. Motiver kan være alle de emner og områder, som berøres i fortællingen. Fx krigen i 1864, fortælleren rejse rundt i verden som hjælpearbejder eller mange andre emner. Når vi derimod skal finde tekstens tema, skal vi lede efter et modsætningsforhold. Det kan fx være arv over for miljø, selvudvikling over for passivitet, kærlighed over for had, liv og for død. Den ene del vil være positivt ladet og den anden del vil være negativt ladet.

Vi finder på den måde frem til, hvad der er på spil i teksten, og vi kan ligeledes finde frem til tekstens budskab.

Egne notater

2011

www.koldingbib.dk